

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Humanitaar- ja sotsiaalainete õpetamine põhikoolis õppekava

Küllli Stroo

ÕPETAJA JA ÕPIK VÄÄRTUSTE KUJUNDAJANA KIRJANDUSE
ÕPETAMISEL

Bakalaureusetöö

Juhendaja: emeriitprofessor Jaan Mikk

Tartu 2017

Resümee

Õpetaja ja õpik väärtuste kujundajana kirjanduse õpetamisel

Inimese väärtused kujunevad välja varajases eas. Kodus jälgitakse lähedaste iseloomujooni ja käitumist ning lasteaias ja koolis on õpetajad õpilasele eeskujuks, mis tähendab, et õpetajal on suur roll õpilaste väärtuste kujundamisel. Seega oli käesoleva töö eesmärgiks välja selgitada, missuguste väärtuste kujundamisele õpetajad eelkõige tähelepanu pööravad, millist tähtsust omab sealjuures õpik ning kuid võrd mõistavad õpilased iseseisvalt õpiku tekstides peituvaid väärtusi. Antud töö oli kvalitatiivne uurimus, mille andmed koguti poolstruktureeritud intervjuudega neljalt eesti keele ja kirjanduse õpetajalt. Andmed analüüsiti kvalitatiivse induktiivse sisuanalüüsiga. Uurimuse tulemustena selgus, et õpetajad pööravad tähelepanu eelkõige selliste väärtuste kujundamisele nagu austus, lugupidamine, avatus, patriotism ning sallivus. Uuringu tulemused näitasid, et õpetajate jaoks omab õpik õpilaste väärtuste kujundamisel suurt tähtsust, kuid õpik üksi ei kujunda õpilaste väärtusi. Õpetajate sõnul ei mõista õpilased väärtusi iseseisvalt selle tõttu, et tänapäeva lastel on sõnavara kesine ja lugemus väike.

Märksõnad: väärtus, väärtuskasvatus, õppekirjandus, II kooliaste

Abstract

Teacher and textbook in forming the values of students in literature teaching

Person's value system is formed at childhood. At home, children observe the personality traits and actions of their loved people and in kindergarten or school, teachers set examples of behavior for the students. Teachers have a big role in forming the values of students. Therefore, the objective of this study was to find out the values teachers pay special attention in teaching, the importance of textbooks in value education, and the degree of students' understanding the values included in their textbooks. The thesis reports the results of a qualitative study, in which data were collected using semi-structured interviews with four Estonian language and literature teachers. The data were analyzed using qualitative inductive content analysis. The results of the study revealed that teachers pay most attention to such values as honesty, respect, openness, patriotism and tolerance. The results showed also that textbooks are of big help for teachers in forming the values of students, but textbook alone does not educate the values sufficiently.

Keywords: value, value education, textbooks, II stage of study

Sisukord

Resümee.....	2
Sissejuhatus	5
1. Teoreetiline taust.....	7
1.1 Väärtuste kujunemine.....	7
1.2 Väärtused ja nende mõistmine õppekirjanduse kaudu.....	9
1.3 Õpetaja väärtuste kujundajana	11
1.4 Uurimiseesmärk ja uurimisprobleem.....	12
2. Metoodika	13
2.1 Valim.....	13
2.2 Andmete kogumine	14
2.3 Andmete analüüs.....	15
3. Tulemused	17
3.1 Õpetaja väärtuste kujundajana	17
3.2. Õpik väärtuste kujundajana	20
3.3 Õpilaste teksti mõistmise oskus	22
4. Arutelu	24
4.1 Töö piirangud ja praktiline väärtus	26
Tänuõnad	28
Autorsuse kinnitus	28
Kirjandus	29
<i>Lisa 1. Katkend prooviintervjuust.....</i>	<i>35</i>
<i>Lisa 2. Väljavõte uurijapäevikust.....</i>	<i>36</i>

Sissejuhatus

PRÕK (2011) sätestab, et põhikool kujundab õpilaste väärtuseid, mis on isikliku õnneliku elu ja ühiskonna eduka koostoimimise aluseks. Väärtused kujunevad juba päris noorelt ning seega on lasteaiale ja koolile pandud vastutus ühiskonnale oluliste väärtuste edasikandmise eest (Sutrop, 2009). Põhikooli riikliku õppekava järgi aitab kool kaasa õpilaste kasvamisele loovateks ja mitmekülgseteks isiksusteks, kes suudavad ennast täisväärtuslikult teostada perekonnas, tööl ja avalikus elus. Tänu sellele mõistab õpilane oma tegude aluseks olevaid väärtushinnanguid (peegeldab arusaamu heast ja halvast) ja tunneb vastutust tegude tagajärgede eest (PRÕK 2011).

Org (2010) nendib, et väärtustega saab tegeleda igas õppeaines ning Schihalejev (2011) ütleb, et kuna humanitaar – ja sotsiaalteadused on väärtustest pungil, nõuavad need tõlgendamist ja põhjendamist (Schihalejev, 2011). See tähendab, et ainetes, kus sõnadel, väljendusel ning keelel on oluline roll, on ka väärtustel suur roll (Schihalejev, 2011).

Mitmed spetsialistid kirjutavad, et õpilased töötavad õpikute ja muude õppematerjalidega kuni 90% tunni ajast (Mikk 1999), seega on tähtis, et õpikud ei valmista õpilasi ette mitte ainult häid käitumistavasid jälgima, vaid õpilane peab ka oma väärtuste ja valikute üle arutlema õppima (Sutrop, 2009). Org (2010) märgib, et kirjandus on elus üks parimaid väärtuste kujundajaid, sest tänu sellele avardab inimene oma silmaringi, saab uusi teadmisi, rikastab sõnavara ja õpib end panema tegelaskujude olukorda ning seeläbi mõistma ka kellegi teise seisukohti ja mõtteid. Sutrop (2008) rõhutab, et kooli ülesanne ongi anda õpilastele õppematerjalide abiga oskust väärtusi märgata ja neid tõlgendada.

Kuigi inimesed väärtustavad erinevaid asju, on ka selliseid väärtusi, mille puhul eeldatakse, et kõik inimesed neid tunnustavad. Nendeks on üldinimlikud väärtused: ausus, hoolivus, aukartus elu vastu, õiglus, inimväärikus ning lugupidamine enda ja teiste vastu (PRÕK, 2011). Mikk (2009) rõhutab, et nende väärtuste kujundamine koolis võib olla sama oluline kui akadeemilise võimekuse arendamine.

Eestis on mitmeid uuringuid tehtud selle kohta, mida noored väärtustavad. 2004. aastal korraldas Eesti Noorteühenduste Liit esseekonkursi "Olla või omada". Selle konkursi eesmärk oli teada saada, mida noored väärtustavad, mis on nende eesmärgid ning mida nad elult ootavad. Tõid analüüsinud Margit Sutrop (2004) leidis, et noored väärtustavad peamiselt kõrgharidust, kodu, häid sõpru, head tööd, kõrget palka, kuulsust, materiaalist kindlustatust, perekonda, rikkaid vanemaid, oma mina, reisimist koos lähedastega, põnevaid hobisid ja oskust õigesti elada. 2006. aasta Eesti Inimarengu Aruandes avaldatud andmetel väärtustavad noored raha ja välimust. kuid väärtustati ka väljakutseid, kuulsust ja poodlemist (Hämmal 2007). 2006. aasta Eesti noorte väärtushinnangute ülevaate järgi väärtustavad noored ka peamiselt raha, stiilset riietust ja kõrge staatusega ametikohta. 2002, 2005 ja 2008. aastal läbiviidud uuringute "Mina. Maailm. Meedia" tulemusel on selgunud, et Eestis elavad noored väärtustavad pigem püsivat tervist, tugevat perekonda ja õnne (Meos, 2009).

Õpetajate väärtushinnanguid on võrreldes õpilaste omadega vähe uuritud. Töö autor leidis vaid ühe uuringu, selleks oli Lillese ja Valki (2008) läbiviidud küsitlus, kus uuriti ühe uurimisküsimusega õpetajate väärtusi ja eetilisi printsiipe. Selgus, et kõige rohkem väärtustasid õpetajad ausust ja austust. Neile järgnes õiglus, võrdne suhtumine õpilastesse ning mõtte- ja väljendusoskus. Välja toodi ka hoolivus, sallivus, vastutus, perekond ja südametunnistus. Kõige vähem väärtustati ilu, isamaalisust, töökust, headust, igast olukorrast õppimist ja järjepidavust. Uurimisel selgus, et neli vastanut polnud nõus ühestki oma põhimõttest loobuma ning üks õpetaja arvas, et kõik oleneb konkreetsest olukorrast.

Varasemad uuringud keskenduvad eelkõige õpilaste endi väärtustele. Uuringut, kus õpetajad toovad välja väärtused, mida nad õpilastes eelkõige kujundada soovivad, pole autorile teadaolevalt veel varem tehtud. Samuti pole tehtud uuringut, kus õpetajad selgitaksid õppematerjalide tähtsust õpilaste väärtuste kujundamisel. Kuna õpetaja on õpilasele eeskujuks, siis on õpetajatel väärtuste kujundamisel väga suur roll. Sellest tulenevalt sai püstitatud ka uurimisprobleem – on vajalik uurida, millised väärtused on need, mida õpetajad õpilastes kujundada soovivad. Uurimistöö tulemusena on võimalik paremini aru saada, milliseid väärtusi õpetajad kujundada üritavad ja kas õpik aitab nende kujundamisele kaasa. Samuti on huvitav teada saada, kas õpetajate meelest õpilased leiaksid ka ise õpiku tekstides peituvad väärtused üles

või on siiski kõik õpetaja juhendada. Lähtuvalt eelnevast on käesoleva töö eesmärk välja selgitada, missuguste väärtuste kujundamisele õpetajad eelkõige tähelepanu pööravad, millist tähtsust omab sealjuures õpik ning kuivõrd mõistavad õpilased iseseivalt õpiku tekstides peituvaid väärtusi.

1. Teoreetiline taust

1.1 Väärtuste kujunemine

Termin „väärtus” on pärit ladina keelsest sõnast *valere*, mis tähendab “väärt olema” (Blackburn, 2002). Väärtuse mõiste kindlat liigitust on keeruline sõnastada, sest paljud väärtuste uurijad on konkreetsete tunnuste põhjal väärtusi erinevalt rühmitanud. McEwan (2001) sõnul nimetatakse väärtusteks printsiipe või standardeid, mida inimesed individuaalselt või kollektiivselt kasutavad otsustamiseks olulise üle elus. Sutropi (2009) sõnul on kõige levinumalt väärtus see, mis on väärt omamist, saavutamist või tegemist. Kraav (1998) järgi moodustavad väärtused osa kultuurist ja ilmnevad inimeste keele, kommunikatsiooni ja tegevuse kaudu. Schwartz defineerib väärtusi, kui olukorraüleseid eesmärke, mis oma olulisuse poolest varieeruvad ja on oma olemuselt juhtivad põhimõtted inimese või grupi elus (Schwartz & Rubel, 2005).

Harro-Loid, Jung ja Sutrop (2013) selgitavad, et väärtused on võimalik jaotada kolmeks:

1. sotsiaalsed-poliitilised väärtused (näiteks vabadus, keel, demokraatia);
2. bioloogilis-füüsikalised väärtused (näiteks tervis);
3. moraalsed väärtused (näiteks ausus, hoolivus, esteetilised väärtused).

Ester, Braun ja Vinken (2006) liigitavad väärtused neljaosalise struktuuri alusel: 1. töö väärtused: positsiooni omandamine ühiskonnas, karjääritegemine, prestiiž, sissetulek; 2. eneseväljenduslikud väärtused: huvitav töö, enesearendamine, loovus. 3. ühistel huvidel baseeruvad väärtused: ühiskonna heaks panustamine, teiste aitamine. 4. inimestevahelist mõõdet väljendavad väärtused: head suhted teiste õpilastega, töötamine koos teistega.

Väärtuste kujunemine algab küll kodust, kuid mida vanemaks laps saab, seda rohkem hakkavad tema isiksuse suundust mõjutama teised grupid: formaalsed (lasteaed ja kool) ja mitteformaalsed (eakaaslased, meedia) (Tulviste & Tamm, 2015).

Väärtuste kujunemist selgitab ka Lawrence Kohlberg, kelle moraalse arengu teooria järgi arenevad inimesed ühelt moraalse arengu etapilt teisele ühtmoodi, ilma etappide järjekorda muutmata ning etappe vahele jätmata. Kohlberg peab moraalse mõtlemise juures kõige tähtsamaks aga inimeste arusaama õiglusest ning käitumisega seotud väärtusi vaadeldakse moraalnormidena (Kera, 2004). Inimese moraalne areng toimub esiteks enale lähedaste inimeste väärtuste omaks võtmisega, hiljem jõutakse iseseisva moraalini, kus inimesel on välja kujunenud isiklikud väärtused (Tuulik, 2002).

Kohlbergi arenguteooria kohaselt toimub lapse moraalne areng läbi kolme põhiastme ning need omakorda jagunevad kuueks alaastmeks ning iga põhiaste jaguneb omakorda kaheks alaastmeks (Duska & Whealan, 1975; Krull, 2000):

I. Prekonventsionaalne moraal - inimene ei mõista veel sotsiaalse käitumise olemust ning moraali reegleid järgitakse vaid omakasu eesmärgil.

1. naiivne moraalne realism- tegevus peab olema kooskõlas vastavas kultuuris kehtivate reeglite ja normidega, mis on „halb“ või „hea“ või „õige“ ja „vale“, tegevuse motiiviks on karistuse vältimine ja/või kasu saamine.

2. pragmaatiline moraal- tegevuse motiiviks maksimaalse kasu saamise soov.

II. Konventsionaalne moraal – laps jõuab sellele tasemel, kui ta võtab omaks talle kõige lähedasema grupi hinnangud, näiteks perekonna, klassi, rahvuse jne.

3. teisi arvestav moraal- hea ja õige on see, mis vastab stereotüüpidele, enamuse arvamusele ja ümbritsevate ootustele.

4. sotsiaalse süsteemi moraal- hakatakse arvestama ümbritsevate inimeste arvamustega.

III. Postkonventsionaalne moraal – Inimestel kujunevad välja isiklikud moraalsed normid ning neid jälgitakse.

5. Inimõiglustel ning ühiskondlikul heaolul põhinev moraal- sotsiaalsete reeglite ja normide järgimine.

6. universaalsed eetilised printsiibid, mille Kohlberg 1978. aastal jättis kui üleaaruse astmena kõrvale, see ei saanud longitudiaalse uurimuse käigus piisavalt tõestatud.

1.2 Väärtused ja nende mõistmine õppekirjanduse kaudu

Sutrop (2008) rõhutab, et õpilaste väärtuste kujundamisel on ainevaldkonnal väga oluline koht. Väärtuste kujundamine toimub koolis õppekirjanduse, õpetajate ning õpilaste endi tegevuse kaudu (Mikk, 1999). Õpilaste väärtuste kujundamine ei ole vaid ühe aineõpetaja ülesanne, seda tehakse igas koolitunnis ja ka väljaspool tunde. Jung (2013) nendib, et nii nagu iga tekst ja pildimaterjal, kannavad endast väärtusi ka õppematerjalid. Cunningsworth (1995) ja Tok (2012) ütlevad, et õpik annab õpilastele võimaluse saada vajalikud teadmised lihtsalt ja arusaadavalt.

Teise kooliastme alguseks on laps omandanud teatud lugemissoravuse, mis lubab tal teksti tehnilise lugemise asemel keskenduda loetu nautimisele (Uibu & Voltein, 2010). Mikk (1980) märgib, et erilise tähtsuse omandab õppides teadlikkuse printsiip, mille kohaselt peavad õppijad õppematerjali täielikult mõistma, sest vaid siis on võimalik arendada õpilastes loovat mõtlemist ja ainult siis tunnevad õpilased õppimisest rõõmu. Uibu (2010) ja Voltein (2010) kirjeldavad, kuidas hea lugemisoskus ja tekstist arusaamine võimaldab saada kätte vajalikku infot, mis tuleb kriitiliselt läbi töötada ehk otsida, teha järeldusi ja otsuseid, samas ka luua uut teavet, jagada oma teadmisi ning olla aktiivne suhtluspartner.

4 – 6. klassi õpilane peaks suutma kirjandusliku tegelase käitumise, välimuse ja kõne põhjal otsustada tema iseloomu üle, kuid loodust, interjööri ja keelelisi väljendusvahendeid oskavad nad vaadelda enamasti ühenduses vaid keskse tegelasega (Uibu & Voltein, 2010). Org (2015) sõnul on kirjanduse tund hea koht, kus saab õpilastega väärtuste üle mitmeti arutleda. Õpilastega saab arutada õpikutes olevate tegelaste väärtushinnanguid ning kuidas need mõjutavad tegelaste käitumist, samuti võib õpilastel lasta kirjutada kirjand sellest, keda nad imetlevad ja miks. Tähtis on arendada õpilastes huvi ja sallivust teiste inimeste tõekspidamiste vastu (Tulviste & Tamm, 2015). Org (2015) järgi on tähtis suunata õpilasi rohkem analüüsima iseenda ja kirjanduse suhet, näidata neile, et kirjandust saab mõista ja mõtestada oma elamuste kaudu, tundmata teksti taustalugu.

Mikk (2009) nendib, et õppekirjandus peaks näitama elu sellisena, nagu see on, kuid

rohkem tõstma esile neid väärtusi, mille poole püüdlemist me ise õigeks peame. Väärtuste üle arutlemise puhul on tähtis, et ülesanded ei seaks õpilaste vastustele kindlaid ettekirjutisi. Andes õpilastele võimalusi küsimusi esitada ja oma arvamust avaldada, areneb neis oskus oma seisukohta kujundada, põhjendada ning edasi arendada (Sutrop jt, 2013). Mikk (2009) toob siinkohal välja, et väärtuskasvatus on edukas, kui ta arvestab õpilaste eelnevaid väärtushinnanguid ning mainib, et järsk arvamuste muutus tavaliselt ei õnnestu. Sutrop jt (2013) märgivad, et selleks võib proovida kasutada aktiivõppemeetodeid või tuleks mingil muul viisil õppimine eluliseks muuta, sest nii oleks õpilastel õppematerjalidega lihtsam samastuda, mis teeks selle õppija jaoks põnevamaks ja lihtsamini omandatavaks.

Eestis on õppematerjalides olevaid väärtusi uurinud näiteks TÜ eetikakeskus, kes tegi 2010. aastal väärtusprogrammi raames üleskutse, kus paluti kõigil otsida õpikute väärtuste avaldumiskohti. Selle üleskutse eesmärk oli juhtida tähelepanu väärtustele, mida õppematerjalid varjatult edasi annavad. Jung (2013) kirjeldab, et väärtused avalduvad õpikus varjatult nii illustratsioonides, narratiivides, tegelaste valikus, iseloomuomadustes ja motiivides, keelekasutuses, kujundlikus esituses, tekstiülesannetes, alateemade valikus, kordamisküsimustes ning rakendatud või soovitud õppemeetodites. Tartu Ülikoolis on õpikus olevaid väärtusi uuritud neljas lõputöös.

Mariann Laius (2006) kirjeldab oma bakalaureusetöö kokkuvõttes, kuidas vaadeldud matemaatika tööraamatute/õpikute piltidel antakse edasi traditsioonilisi, aegade jooksul kollektiivselt heakskiidetud väärtusi, kuid seda on tehtud liiga nappide vahenditega. Laius leidis, et vaadeldud tööraamatute/õpiku autorid ei taju veel õppematerjalide, piltide ja tekstide kaudu edastatava sõnumi väärtust täiel määral. Durthi-Milli Elias (2010) käsitles oma töös vastutust, õiglust, sallivust, säästmist, intellektuaalset omandit ja inimõiguste teemat. Uurimisel selgus, et inimõigused olid õpikus kajastatud üldsõnaliselt ja välja ei toodud mitmeid olulisi inimõiguste valdkondi (näiteks sõnavabadus või laste õigused). Säästvat eluviisi seostati eelkõige ressursside oskusliku kasutamisega, et tulevikus oleksid samaväärsed tingimused järeltulevatele põlvedele. Intellektuaalse omandi väärtustamine õpikutes puudus. Liina Säinaste (2010) tööst selgub, et kõige rohkem esineb 2. klassi õpiku kahes osas perekonnatüüpe, mis koosnevad emast, isast, lapsest, tädist ja/või onust, vanaemast

ja/või vanaisast. Mairi Anvelt (2011) leidis, et kõige enam käsitletakse 8. klassi geograafia õpikus loodus- ja keskkonnahoidlikkust. Kuid käsitletakse ka inimese ja looduse suhet, jätkusuutliku arengu vajalikkust, looduskaitsealasid ning mõnel korral tutvustatakse ka Eesti looduse väärtusi.

1.3 Õpetaja väärtuste kujundajana

Kui õpetaja soov on toetada õpilase iseloomu kujunemist, tuleb hakata teadlikult tegelema väärtuste kujundamisega (Sutrop, 2010). Schihalejev (2011) ütleb, et õpetaja peaks õpetama õpilasi väärtuste üle arutlema ning toetama üldiselt nende isikliku moraalkoodeksi väljakujunemist. Pöder, Sutrop ja Valk (2009) peavad väärtuskasvatuse ülesandeks aidata õpilasel kujuneda inimeseks, kes suudab väärtuste suhtes olla paindlik, kuid samas suudab säilitada oma iseloomu. Niemi (2009) sõnul on õpetaja töö seotud väärtustega nii koolile sätestatud eesmärkide kui ka ameti kasvatustliku poole tõttu. Sarkomaa (2009) ütleb, et väärtuste edastamine ühelt põlvkonnalt teisele on suures plaanis ka üks Soome kooli tähtsamaid ülesandeid.

Õpetaja kui väärtuskasvataja ülesanded võib jagada üldjoontes kaheks. Ühelt poolt peab ta aitama peamiselt arutelude kaudu õpilastel väärtusi märgata, teadvustada ja analüüsida, mis toimub ja teisalt on tähtis soodustada lapsel teatud iseloomujoonte ja käitumisharjumuste kujunemist (Jung & Lilles-Heinsar, 2013). Krips (2005) märgib, et on hea, kui väärtuste kujundamine toimub kogu koolimeeskonna teadliku ja suunatud tegevusena ning kõigi kooli töötajate ja õpilaste jaoks oleks see üheselt mõistetav. Schihalejev (2011) ütleb, et õpetaja võimuses on ärgitada õpilasi saama teadlikuks oma väärtushinnangutest, anda neile oskus väärtuste üle arutleda ja toetada õpilaste moraalset arengut.

Küsimus, kas õpetajad on väärtuste osas vabad tuli päevakorda ka haridustöötajate eetikanõukogus. Jõuti otsusele, et õpetaja peab olema väga tähelepanelik, kui küsimus on tema eraeluga seotud, sest õpetaja väärtused ei tohiks olla ohuks õpilaste õigusele olla koheldud võrdselt ning saada koolisüsteemi eesmärkidele vastavat haridust (Niemi, 2009). Campbell (2003) toob välja, et õpetaja peab olema eeskuju ja õigluse

eest seisa. Kui õpetaja pole aus ja õiglane, pole ta õpilastele heaks eeskujuks. Kraavi (2011) meelest peaks õpetaja eesmärk olema see, et tekkivaid väärtuskasvatustikke olukordi tuleb ära kasutada. Ta rõhutab, et lisaks plaanipärastele väärtuskasvatuse tundidele võib ootamatult tekkida ka olukordi, mida ei tohi mitte tähele panna. Näiteks kui keegi käitub ebaausalt, siis jätab õpetaja sekkumist vältides mitte ainult kasutada võimalust aidata õpilasi hea ja halva eristamisel, vaid näitab õpilasele, et ta sõnad ja teod on vastuolus.

Sutrop (2009) on õpetajatele välja toonud kolm kaasaegset teoreetilist lähenemist väärtuskasvatuseks. Esimeseks on iseloomukasvatus, kus esiplaanil on õpilase tunnustamine. Teiseks lähenemiseks on arutlemine ja õiglase isiksuse kasvatamine ning kolmandaks lähenemiseks on kasvatus, mis ühendab arutlusvõime arendamise ja iseloomukasvatuse. Kraavi (2011) ütleb, et väärtuste käsitlemisel on olulised kolm põhipunkti. Esiteks on oluline õpilasel lasta vabalt välja öelda ja põhjendada oma seisukohti. Teiseks kui õpetaja hoidub ainuõige käsituse pakkumisest, on tal võimalik avada probleem kogu selle olemuses. See tähendab, et ainult ühe väärtuse esiletõstmisest ei piisa, sest kui õpilane näeks argielus vastuolulisemat pilti, tekitaks see temas pettumust. Kolmandaks toob Kraavi välja selle, et võimaluste paljusus, alternatiivide rohkus ja salliva suhtumise kujundamine pole piisav. Ta nendib, et kuna sotsiaalselt küpset inimest iseloomustab väärtuste hierarhia olemasolu, on tähtis aidata kujundada õpilasel oma isiksuse suundust.

1.4 Uurimiseeesmärk ja uurimisprobleem

Nii Mikk (1999) kui ka Pöder jt (2009) mainivad, et II kooliastmes õppival õpilasel alles kujunevad arvamused ja arusaamad väärtustest ja seda mõjutab suuresti kool. Riiklikust programmist (2009) ja varasematest uurimustest (Heinla, 1999; Valk & Lilles, 2008) lähtuvalt on oluline väärtuskasvatuse tähtsuse suurendamine koolis ja ainetunnis. Sellest lähtuvalt sai püstitatud bakalaureusetöö eesmärk.

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on uurida, milliste väärtuste kujundamisele

kirjanduse õpetajad eelkõige tähelepanu pööravad, millist tähtsust omab sealjuures õpik ning kuivõrd mõistavad õpilased õpetajate hinnangul iseseisvalt õpiku tekstides peituvaid väärtusi. Töö uurimisküsimused on järgmised:

1) Missuguste väärtuste kujundamisele õpetajad koolis eelkõige tähelepanu pööravad? (Lilles & Valk, 2008; Meriste, 2013)

2) Millist tähtsust omab õpetajale õpik õpilaste väärtuste kujundamisel? (Jung & Lilles-Heinsar, 2008; Mikk, 2009)

3) Kuivõrd mõistavad õpilased õpetajate hinnangul iseseisvalt õpiku tekstides peituvaid väärtusi? (Jung & Lilles-Heinsar, 2013; Kulderknup, 1998; Olo, 2006; Org, 2010; Pandis, 2002).

2. Metoodika

2.1 Valim

Töö autor lähtus eesmärgipärase valimi põhimõttest, mis ütleb, et intervjueeritavad peavad vastama kindlatele kriteeriumitele (Laherand, 2008). Valimi koostamisel arvestati, et õpetajad annaksid kirjandustunde II kooliastmes. Ühendust võeti 37 õpetajaga, nõusoleku uuringus osaleda andis aga vaid neli õpetajat. Kõigile uuritavatele saadeti e-mail palvega osaleda uuringus, seejärel lepitati kokku aeg ja koht, kus intervjuud läbi viia. Uuritavateks olid kaks Tartumaal ning kaks Ida-Virumaal õpetavat eesti keele ja kirjanduse õpetajat. Kõik uuringus osalenud õpetajad olid igati koostööaltid.

Kuna bakalaureusetöö teema ning uurimisküsimused eeldavad uuritavate isikliku arvamuse tõlgendamist, on neljast õpetajast koosneva valimi suurus uurija arvates õigustatud, sest väiksem valim võimaldab oluliselt rohkem uuritavate vastustesse süüvida. Valimi piisavust näitab ka vastuste kordumise arv. Väikse valimi miinus on aga see, et ei saa tulemusi kogu sihtrühmale üldistada. Konfidentsiaalsuse tagamiseks

on järgnevalt kõik uuritavate nimed asendatud pseudonüümidega: Kerli, Diana, Liisi ja Marta.

2.2 Andmete kogumine

Andmekogumismeetodina kasutati poolstruktureeritud intervjuud, mis võimaldas intervjuu läbiviimisel muuta sõltuvalt intervjuueeritava mõtetest ja tempost küsimuste järjekorda ja küsida täpsustavaid küsimusi (Laherand, 2008).

Küsimused koostati lähtuvalt uurimisküsimustest ja uurimuse eesmärgist.

Intervjuuküsimused jagunesid nelja teemaplokki. Esimese teemaploki eesmärk oli uuritavaid häälestada. Õpetajatelt uuriti, kui kaua nad on olnud eesti keele ja kirjanduse õpetajad ning kui oluliseks hindavad nad oma töös laste väärtuste kujundamist. Teine teemaplokk koosnes küsimustest, mis uurisid, milliste väärtuste kujundamisele õpetajad koolis kõige enam tähelepanu pööravad ning kui sageli nad kirjanduse tunnis räägivad väärtustest ja mis meetodeid selleks kasutavad.

Kolmas teemaplokk uuris õpiku tähtsust õpetajale väärtuste kujundamisel. Uuriti, kas õpik omab õpetajale väärtuste edastamisel suurt tähtsust ning paluti õpetajal mõelda, et millised õpikutekstid sobivad kõige paremini väärtuste teema tõstatamiseks. Töö autor saatis ka isiklikust huvist lähtuvalt uuringus osalejatele nädal enne intervjuud 5. klassi õpikust teksti ning palus neil mõelda, et milliste väärtuste üle nad selle teksti põhjal oma õpilastega arutleks, vastuseid sellele küsimusele aga antud töös ei käsitleta. Neljandas teemaplokis uuriti õpetajatelt, et kas nende arvates õpilased mõistaksid ka iseseisvalt tekstides peituvaid väärtusi ning mis võiksid olla need põhjused, miks õpilased tihtipeale tekstis olevaid väärtusi ei mõista.

Intervjuud toimusid 2017 aasta märtsis- aprillis. Töö autor viis läbi enne päris intervjuusid prooviintervjuu, et veenduda intervjuu kava sobivuses. Prooviintervjuust selgus, et olemasolevaid küsimusi polnud vaja muuta, aga lisati paar küsimust juurde.

Kõik neli intervjuud toimusid uuritavate koolis, nende enda klassiruumis. Enne

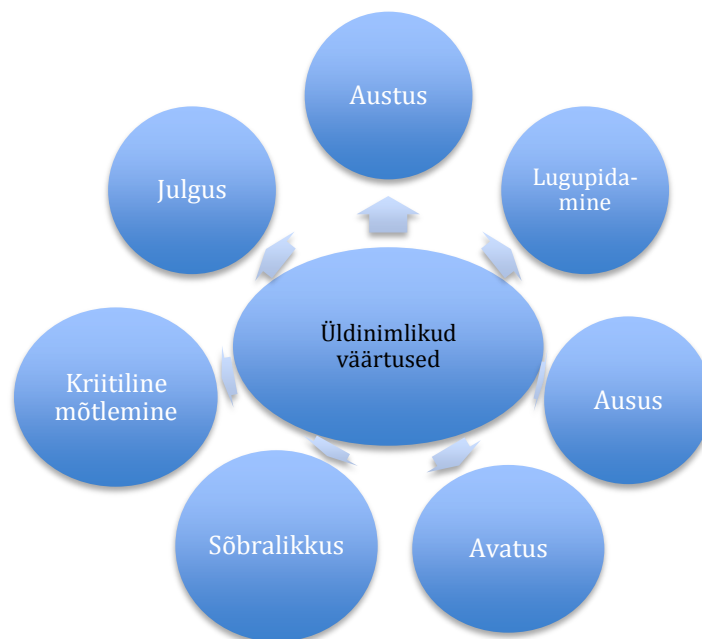
intervjuude läbiviimist küsiti uuritavatelt luba intervjuude salvestamiseks ja tutvustati intervjuu kava ülesehitust. Uuritavatele selgitati, et nende konfidentsiaalsus on tagatud ja nende nimed asendatakse pseudonüümidega.

2.3 Andmete analüüs

Andmete analüüsimiseks kasutati kvalitatiivset induktiivset sisuanalüüsi. Antud meetod võimaldas tekst sügavuti läbi töötada ja mõista uurimuses osalejate arvamusi ja hinnanguid (Õunapuu, 2014). Andmete analüüs toimus kolmes etapis: intervjuu transkribeerimisest, selle kodeerimisest ja kategoriseerimisest.

1. *Intervjuu transkribeerimine.* Peale intervjuu läbiviimist toimus lähiajal ka kohe transkribeerimine, sest siis oli intervjuust veel kõik meeles ning see tegi lihtsamaks transkribeerimise protsessi teostamise. Transkribeerimisel kasutati *VLC Media Player* programmi, sest see võimaldas helisalvestist kuulata korduvalt nii palju, kui selleks vajadust oli. Transkribeeritud teksti oli kokku 19 lehekülge, 4- 5 lehekülge intervjuu kohta. Intervjuu järel anti intervjuueeritavale võimalus antud vastuseid täiendada ja kõik seda ka tegid.

2. *Kodeerimine.* Intervjuude transkribeerimisele järgnes kodeerimine. Intervjuueeritavate vastused asetati uurimis- ja intervjuuküsimuste kaupa ühte tekstifaili, mis muudeti txt. failiks ning lisati programmi QCAmap. Intervjuusid analüüsiti uurimisküsimuste kaupa. Kodeerimise eesmärk oli jagada transkribeeritud tekst mõttelisteks osadeks, luua kategooriad ning need süstematiseerida (Laherand, 2008). Kodeerimisel tuli tähenduslik üksus ära märgistada ning seejärel anda sellele kokkuvõttev nimetus ehk kood, et hiljem see kategoriseerida. Graneheimi ja Lundmani (2004) sõnul võib tähenduslik üksus olla sõnade või lauseosade kogum, mis viitab uuritava teema kesksele tähendusele. Peale tähenduslike üksuste märgistamist ja neile koodi andmist moodustati alakategooriad (vt joonis 1).

Joonis 1. Alakategoriate moodustamine koodide kaupa

Uurimistulemuste usaldusväärsuse kinnituseks transkribeeriti intervjuusid mitu korda ning järgiti transkribeerimisreegleid. Usaldusväärsuse kinnitamiseks luges töö autor aeg- ajalt transkriptsioonid uuesti üle, et kontrollida antud koodide ühtimist esialgsete tulemustega. Koodide sõnastust muudeti kaks korda.

Töö usaldusväärsuse suurendamiseks kasutati kodeerimisel ka kaaskodeerija abi, kes aitas autori transkriptsioone kodeerida 10% ulatuses. Töö autor ja kaaskodeerija kodeerisid sama intervjuu teist uurimisküsimust. Pärast kodeerimist võrreldi saadud koode ning arutati need omavahel läbi kuni jõuti ühisele otsusele. Enam kui 90% kummagi kodeerija koodidest kattusid. Mõne koodi puhul erines mõnevõrra sõnastus, kuid üldmõte jäi koodil samaks.

3. *Kategoriseerimine.* Kategoriseerimisel kasutati edasi *QCAmap* programmi. sest koodid olid juba programmis olemas ning see võimaldas nendest kerge vaevaga alakategoriad ja peakategoriad moodustada. Kodeerimise järel paigutati sarnased koodid gruppidesse, millest tekkisid alakategoriad ning sisult sarnased alakategoriad koondati omakorda kokku peakategoriateks. Moodustunud peakategooria ja alakategoriate näide on toodud tabelis 2.

Õpetaja väärtuste kujundajana

- Üldinimlikud väärtused
- Ühiskondlikud väärtused

Õpik väärtuste kujundajana

- Abivahend õpetajale
- Loetava tekstiga suhestumine

Õpilaste teksti mõistmise oskus

- Teadlikkuse printsiip
- Seostamis- ja järeldamisoskus

Tabel 2. *Kategooriate moodustamise näide*

Töö usaldusväärsuse suurendamiseks peeti ka uurijapäevikut, kus kirjeldati käesoleva töö koostamise protsessi. Uurijapäevik sisaldas teooria otsimise, kasutatud kirjanduse, meetodika koostamise, intervjuude läbiviimise kirjeldust ning uurija enda mõtteid ja emotsioone. Väljavõtte uurijapäevikust on toodud lisa 2.

3. Tulemused

3.1 Õpetaja väärtuste kujundajana

Esimene peakategooria *Õpetaja väärtuste kujundajana* jagunes kahte alakategooriasse: (1) üldinimlikud väärtused ja (2) ühiskondlikud väärtused. Selle bakalaureusetöö raames on autor võtnud eeskujuks Põhikooli riikliku õppekava (2011) alusväärtuspõhise liigituse: 1. üldinimlikud väärtused (näiteks ausus, õiglus, väärikus, hoolivus). 2. ühiskondlikud väärtused (näiteks vabadus, solidaarsus, kultuuriline mitmekesisus). Järgnevalt on tulemused esitatud vastavate alakategooriate kaupa.

Üldinimlikud väärtused. Intervjuudest selgus, et kõige enam pööravad uuritavad tähelepanu selliste väärtuste kujundamisele nagu avatus, austus ja lugupidamine. Üks intervjuueeritav tõdes, et tema jaoks on üks olulisemaid väärtusi ka kriitiline mõtlemine.

Mis puudutab kriitilist mõtlemist, siis see on küll oskus, aga põhimõtteliselt see on ka osaliselt väärtus ehk soov kriitiliselt mõelda. See tuleb välja just väitlustes ja argumenteerimistes, mida me oleme küllalt palju õppind vahepeal, just seal põhikooli teises astmes (Kerli).

Üks õpetaja tõdeb, et lähtudes tema kooli motost, mis on seotud spordiga, on nende koolis väga tähtsateks väärtusteks kehaline aktiivsus ja hea tervis. Aga tema, kui eesti keele ja kirjanduse õpetaja, on seadnud endale teised eesmärgid. Ta ütleb, et kõige tähtsam väärtus, mida õpilastele edastada, on tema meelest sõbralikkus ja seda eelkõige kahe erivajadustega lapse tõttu, kes ta klassis õpivad. Ta soovib, et nad oleksid üksteise vastu sõbralikumad ega annaks hukkamõistvaid hinnanguid.

Mina isiklikult püüan oma tundides arendada siis õpilastes võimet aktsepteerida individuaalseid eripärasid (Liisi).

Õpetaja Marta peab väga olulisteks väärtusteks austust ja lugupidamist. Ka Diana, Kerli ja Liisi rõhutavad, et need on väärtused, mida peaks kindlasti aitama õpilasel kujundada.

Kui palju külge jääb, on muidugi iseasi, aga mis need siis võiksid olla... kindlasti austus, austus enese vastu, austus ja lugupidamine ka teiste vastu, need on väga-väga olulised (Marta).

Õpetaja Marta toob välja ka julguse, teised uuritavad seda väärtust ei maininud. Ta ütleb, et see on väärtus, mida käsitleb ta igas tunnis. Marta jaoks on oluline, et õpilasel peab olema julgus esineda, julgus tunnistada oma vigu ja julgus avaldada oma arvamust, sest nii on elus hiljem lihtsam hakkama saada.

Kaks uuritavat toovad välja ka hoolivuse. Nad tõdevad, et see on küll oluline, aga selle kujundamisele nad eriti ei rõhu, kuna nende arvates on seda õpilastel juba palju, eriti noorematel.

Ühiskondlikud väärtused. Uurimuses osalejad tõid välja, et teadlik väärtus, mida nad oma õpilastes kujundada tahavad on kindlasti patriotism ehk isamaa-armastus.

Uuritavad räägivad oma õpilastele, et reisida on küll hea silmaringi laiendamiseks ja kogemuste saamiseks, aga kodumaa on kõige armsam paik ja sinna tuleb alati tagasi tulla. Intervjueeritavad on väga õnnelikud selle üle, et kirjanduse õpikus on isamaa-armastust kujundavaid tekste palju ja nad ei jää tänu nendele kunagi hätta.

Üks õpetaja kirjeldab, et tema jaoks on ääretult tähtis, et õpilased teaks oma tausta.

Kindlasti on üks teadlik väärtus, mida ma armastan hirmsasti viiendikele see, et kodulugu ja perekonda ning pilte tuleb uurida ja peab teadma enda tausta. On oluline kus sa tuled ja kes sa oled ning kes on su vanemad ja vanavanemad (Diana).

Kõik õpetajad olid nõus, et sallivus on väga oluline ühiskondlik väärtus, mida õpilases kujundada. Üks õpetaja nendib, et kuna tema koolis on palju kakskeelseid lapsi, siis on tähtis, et õpilased ei vaataks viltu sellele, kes on pisut teistsugune. Ühe uuritava kool on liitunud ka Kiusamisvaba kooli programmiga, et sellele väärtusele veel rohkem rõhutada.

Meie koolis on sallivus väga oluline, sest meil on siin palju kakskeelseid lapsi (...), kes ei oska eesti keelt õigesti rääkida. Mõni aasta tagasi oli meil siin ka tumedanahaline laps, sest tema isa oli kaugelt- kaugelt pärit, et justnimelt see sallivus (...) on väga tähtis (Marta).

Õpetaja Liisi õpetab väikses maakoolis ja ta nendib, et väike kool annab võimaluse tunda end ühe suure pere liikmena. Seega ta peab tähtsaks ka ühtekuuluvust ning kogukonnatunde juurutamist.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kõik uuritavate poolt välja toodud väärtused on väga olulised. Seda kinnitavad õpetajate vastused, mis suuresti kattuvad. Kõige

olulistemaks üldinimlikeks väärtusteks, mida nad õpilastes kujundada tahavad on austus, lugupidamine ja avatus. Ühiskondlike väärtuste puhul kattusid samuti uuritavate vastused, nendeks on patriotism ja sallivus, kuid toodi välja ka koduloo uurimine, ühtekuuluvus ja kogukonnatunde juurutamine.

3.2. Õpik väärtuste kujundajana

Abivahend õpetajale. Kõik uuritavad rõhutavad, et õpik on õpetajale õpilaste väärtuste kujundamisel suur abivahend, aga üksnes õpik ei suuda õpilaste väärtusi kujundada. Uuringus osalejad selgitasid, et õpik annab neile ideid, kuidas ja mis viisil õpilastega väärtustest rääkida. Uurimuses osalejad tõid välja, et kui poleks olemas õpikuid, siis neil oleks väärtustest laetud tekste ja luuletusi väga raske leida. Nad ütlevad, et praegu kasutusel olevad kirjanduse õpikud on väga head ja aitavad väärtuste kujunemisele palju kaasa. Üks uuritavatest mainib, et kui nad loevad klassis mingisugust teksti, siis ta paneb lapsed selle teksti põhjal praktiliselt tööle. Ta ütleb, et nii oskavad õpilased teksti hiljem paremini tõlgendada.

Lasen õpilastel teha rollimänge, igasuguseid tabelleid ja graafikuid. Võrdleme tegelasi, leiame tegelaste väärtusi ja millised on taunitavad väärtused ja siis me läheme ise nendesse tegelaskujudesse ja muudame end teiseks ja vaatame, kuidas tegevus hoopis teiseks muutub (Marta).

Lisaks mainiti, et õpik on hea abivahend siis, kui on liitklassid. Kui uuritav tegeleb ühe klassiga, siis on teisele klassile mugav anda õpik ja lasta neil sealt ülesandeid teha. Tuuakse välja, et ilma õpikuta oleks elu liitklassidega koolides raske, sest õpetaja ei suuda ise leida igaks tunniks mitu väärtustest laetud teksti. Õpikud lihtsustavad liitklassi õpetajate tunni läbiviimist suuresti. Üks uuritav selgitab, et kui õpikuid poleks, siis oleks õpilastel ka igavad tunnid, sest sellel ajal, kui õpetaja tundi ette valmistades tekste otsib, saaks ta hoopis nii palju muud põnevat õpilaste jaoks välja mõelda.

Üks uuritav rõhutab, et ta ei lase õpilastel klassist ennem lahkuda, kui nad on kõik ülesande vastused koos läbi arutanud. Ta nendib, et vastuste üle arutledes tulevad alles

tekstist väärtused välja.

Kui ma annan õpilastele ülesandeid õpiku tekstide põhjal tunnis lahendada, siis ma ei lõpeta kunagi tundi enne, kui oleme kõik need ülesanded läbi arutanud, sest muidu ei pruugi õpilased ikka tekstist midagi aru saanud olla. Paljud teevadki nii, et kirjutavad ülesande vastused automaatselt tekstist maha ja ei tõlgenda enda jaoks teksti mõtet lahti. Siis võib vaid unistada, et õpilased mõne väärtuse sealt enda jaoks üles noppisid (Liisi).

Üks uuritav, kes on alles algaja õpetaja, toob välja, et tema jaoks on õpik väga tähtis, sest see on algajale õpetajale suunajaks. Ta lisab, et õpik annab ideid ja ei jäta kunagi hätta, sest seal on nii palju häid tekste, mille üle õpilastega arutleda saab.

Kirjanduse õpikus on palju neid tekste ja kui neid asjalikult käsitleda, siis on neist palju kasu ja ta annab nagu ideid ka palju just algajale õpetajale, (...) õpik nagu aitab õigete teemadeni jõuda (Kerli).

Loetava tekstiga suhestumine. Õpetajate arvates on õpiku need tekstid kõige paremad, millega õpilane kõige kergemini suhestub. Nenditakse, et kui õpilane suhestub näiteks kusagilt noorteraamatu katkendist mõne samaealise tegelasega, siis talle läheb see tekst rohkem hinge, ta tahab sellel teemal arutleda ja tänu sellele kinnistuvad talle ka tekstis olevad väärtused kergemini.

Kui tegelased on õpilastega enam-vähem samaealised ning tegevus toimub tänapäeval siis on kergem suhestuda ja aruteluteema üles võtta (Liisi).

Marta sõnul on õpilastel kõige kergem proosateksti lugeda ja selle põhjal õpetajaga arutleda. Ta ütleb, et luuletused on keerulisemad, sest sealt on vaja algtekst leida, need on kujundlikumad ja see võib õpilastele raskusi valmistada.

Õpilasetele on kergem võib-olla proosatekst, luuletused on keerulisemad, sealt on rohkem seda algteksti vaja leida. Dialogide puhul, draamatekstide puhul pole ka vast väga keeruline, aga jah proosa tekst on kõige südamelähedasem neile, sest sealt nad leiavad väärtusi kergemini, minu meelest. Eks see ole ka

*seetõttu, et 5. klassi õpiku tegelased meenutavad neile paljuski neid endid.
(Marta).*

Kerli ja Diana aga seevastu arvavad, et luuletused on väga head, sest need panevad õpilased arutlema. Nad selgitavad, et iga õpilane tõlgendab luuletust eri moodi ja koos arutledes jõuvad nad ühelt väärtuselt teisele väga kiirelt.

Täna näiteks võtsime õpikust ühe luuletuse ja jutt läks kohe selleni välja, et kõige olulisem ongi leiba kodus ise küpsetada (Diana).

Kokkuvõtteks võib öelda, et õpetajate jaoks omab õpik suurt tähtsust õpilaste väärtuste kujundamisel, kuid nende arvates pole üksnes õpik väärtuste kujundaja, vaid võtmeisikuks on õpetaja. Vestlustel selgus, et uuritavate arvates on õpetaja see, kes juhendab õpilasi läbi õpiku tekstide väärtusteni.

3.3 Õpilaste teksti mõistmise oskus

Teadlikkuse printsiip. Uuringus osalenud õpetajad selgitavad, et kuna tänapäeva lastel on lugemus väike ja sõnavara kesine, siis on õpilastel raske tekstis peituvaid väärtuseid ise üles leida. Õpetajad ütlevad, et nad peavad pea alati enne teksti lugemist õpilastele sõnavaralisi seletusi tegema, sest õpilased ei julge tihtipeale küsida, kui nad millestki aru ei saa. Samuti on õpilastel raske mõista kujundlikke väljendeid ja sealjuures peab õpetaja palju abiks olema.

Lastel on lugemus väike, sõnavara väike, väga tihti jääb selle väärtuse leidmise puhul puudu (Marta).

Teise probleemina toovad õpetajad välja, et õpilased võtavad teinekord asju liiga sõna- sõnalt ja ei mõista kujundlikke väljendeid. Üks uuritav rõhutab, et väga palju väärtusi ongi peidus just kujundlike väljendite taga. Teised selgitavad aga, et kui anda õpilastele ette küsimused, siis nad süvenevad teksti rohkem ja võivad leida sealt ka väärtused üles leida.

Nad võtavad teinekord asju liiga sõna-sõnalt, kuid nad võivad asju välja praalida nii, et sa annad talle ette õiged küsimused, et otsi siit mingi, vot niimoodi, nad võivad selle välja otsida küll (Diana).

Seostamis- ja järeldamisoskus. Intervjuudest selgus, et õpetajate arvates mõistavad õpilased tekstis olevaid väärtusi kõige paremini siis, kui lugu seostub tema enda eluga või mõne tuttava seigaga. Õpilased mõistavad siis tegelaskujusid paremini ja oskavad nende põhjal järeldusi teha. Mitu uuritavat ütlevad, et nad saavad kohe aru, kui õpilasele lugu meeldib. Nad lahendavad ülesanded palju kiiremini ära ja tahavad kohe oma vastused ette lugeda, et siis õpetajaga arutleda.

Mulle tundub ka, et väärtusi kandvad tekstid võivad hakata töötama ka hoopis mingil muul hetkel. Kui lugu on huvitav, siis sobival hetkel võivad sealt mingid killud või tegelased meelde tulla ning inimese käitumist mõjutada ka alateadlikult (Liisi).

Vestlustest selgus, et kuna õpilased tõlgendavad tekste ja luuletusi väga erinevalt, siis on ka nende vastustes näha erinevaid seostusi ja järeldusi tegelaste ja olukordade vahel. Õpetajate meelest on kõige toredam lugeda õpilaste järeldust ehk teose mõtet. Nad ütlevad, et vahel nad arutlevad nende vastuste üle õpilastega ja saab päris palju nalja, sest sealt tuleb välja jällegi see metafooride mittemõistmine, kuid teinekord tuleb õpilaste vastustes ja arutluskäigust välja erinevaid väärtusi, millel nad siis pikemalt peatuvad.

Näiteks kui tegelaseks oli äratuskell ja ta armastas oma tööd, kuid sai sellepärast liiga palju kannatada, jättis ta selle unarusse. Ega tegelikult polnud teose mõte ju äratuskell, vaid tegelikult oli arvatavasti seal ikka juttu inimesest, kes oli liiga palju haiget saanud ja seega unustas ära, mida ta tegelikult teha armastas (Diana).

Kokkuvõtteks võib öelda, et õpilastel on raske iseseisvalt tekstis peituvaid väärtusi üles leida, sest esiteks nad ei mõista teksti oma kesise sõnavara tõttu ning teiseks ei mõista õpilased kujundlikke väljendeid. Selgus, et õpetajate arvates võivad õpilased teksti mõista siis, kui antud lugu seostub õpilase endaga. Nii on õpilasel kergem teksti tõlgendada ja sealt väärtusi üles leida.

4. Arutelu

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on uurida, et milliste väärtuste kujundamisele kirjanduse õpetajad eelkõige tähelepanu pööravad, millist tähtsust omab sealjuures õpik ning kuivõrd mõistavad õpilased õpetajate hinnangul iseseisvalt õpiku tekstides peituvaid väärtusi. Käesolevas peatükis arutletakse uurimuse tulemuste üle uurimisküsimuste kaupa.

Kuna õpetaja on õpilastele jäljendatavaks eeskujuks, siis esimese uurimisküsimusega taheti teada saada, et missuguste väärtuste kujundamisele õpetajad kõige enam tähelepanu pööravad. Selgus, et õpetajad pööravad kõige enam tähelepanu Eesti põhiseaduse preambulis ja põhikooli riiklikus õppekavas sätestatud üldinimlike väärtuste kujundamisele. Kõik uuritavad tõid välja sellised väärtused nagu avatus, austus ja lugupidamine. Lillese ja Valki (2008) läbiviidud uurimuses, kus uuriti õpetajate vaateid väärtuskasvatusele selgus samuti, et üks olulisemaid üldinimlikke väärtusi, mida õpetajad soovivad oma õpilastes kujundada, on austus.

Üks uuritav leidis, et tähtis väärtus, mida õpilastes kujundada, on ka julgus ja tema käsitleb seda igas tunnis. Ta tahab, et õpilased julgeksid esineda, tunnistada oma vigu ja avaldada oma arvamust. Teine uuritav püüab oma õpilastes kujundada võimet aktsepteerida individuaalseid eripärasid. Ta soovib, et õpilased oleksid üksteise vastu sõbralikumad ning aktsepteeriks ka neid, kes on erivajadusega.

Uurimuses osalejad tõid välja kaks ühist ühiskondliku väärtust. Nendeks on sallivus ja patriotism, mis tulid teemaks ka Lillese ja Valki (2008) uurimuses. Õpetajad selgitasid, et kuna koolides õpib väga palju erinevaid lapsi, on sallivuse kujundamine

sealjuures väga tähtis. Samuti on õpetajate jaoks oluline patriotismi kujundamine, et õpilased armastaksid oma kodumaad ja ei koliks tulevikus välismaale. Sallivus ja patriotism on välja toodud ka Põhikooli riiklikus õppekavas (2011) ühiskondlikke alusväärtuste kujundamise all. Ka Meriste (2013) magistritööst selgub, et sallivus on oluline väärtus, mida õpilases kujundada, sest multikultuursetes ühiskondades on sallivus rahu, turvalisuse ning rõõmsa ja avatud koostöö aluseks.

Teise uurimisküsimusega taheti teada saada, missugust tähtsust omab õpetajale õpik õpilaste väärtuste kujundamisel, sest sellist uurimust ei ole teadaolevalt varem tehtud. Intervjuudest selgus, et õpik omab õpetajatele suhteliselt suurt tähtsust, sest see on neile kui abivahend õpilaste väärtuste kujundamisel. Uuritavate sõnul annab õpik neile ideid, kuidas ja milliste väärtuste üle õpilastega arutleda. Tuuakse välja, et õpiku tekstide abiga saab õpilasi kergesti iseseisvalt tööle panna. Uuritav kirjeldab, et ta laseb oma õpilastel õpiku tekstide põhjal näidelda, teha rollimänge või teha graafikuid, tabeleid ja muud sellist. Jung ja Lilles-Heinsar (2013) arvavad samuti, et õpikud annavad häid ideid väärtuste kujundamiseks. Nad ütlevad, et õpikust saab õpetaja mõtteid aktiivõppe meetodite teostamiseks, näiteks rollimängudeks. Jungi ja Lilles-Heinsar'i (2013) sõnul soodustavad rollimängud õpilastel teatud spetsiifiliste oskuste ja omaduste tugevdamist.

Üks kirjanduse õpetaja õpetab liitklasse ja tema rõhutab, et õpik on sealjuures asendamatu. Kõik uuritavad olid nõus sellega, et õpik annab neile häid ideid õpilaste väärtuste kujundamiseks. Intervjuudest selgus, et praegused kirjanduse õpikud on head väärtuste kujundamiseks, sest seal on väga palju erinevaid tekste, millega saab mitmesuguste väärtuste üle arutleda.

Kolmanda uurimisküsimusega taheti teada saada, et kuivõrd mõistavad õpilased õpetajate hinnangul iseseisvalt õpiku tekstides peituvaid väärtusi. Intervjuudest selgus, et õpetajate arvates õpilased ei mõista tihtipeale õpiku tekstides peituvaid väärtusi. Öeldi, et õpilastel on teksti mõistmisega ja väljendite tõlgendamisel tänapäeval suuri raskusi, sest loetakse vähe raamatuid ja selle tõttu on ka nende sõnavara kesine. Õpilaste lugemisoskust on uuritud Eestis palju (Kulderknup, 1998; Olo, 2006; Pandis, 2002). Nii nagu teistes Eestis tehtud uuringutes, selgus ka antud töös, et paljudel õpilastel on teksti mõistmisega tõsiseid probleeme. Cain ja Oakhill

(2007) rõhutavad, et kõigepealt tuleks õpilastel omandada sõnavara, sõnade tähendus ja süntaktilised ja grammatilised konstruktsioonid, seejärel tuleks õpilastes arendada kriitilist mõtlemist, tõlgendamist ja järeldamise oskust, et nad tekstist aru saaksid ja väärtusi mõistma hakkaksid. Uuritavad ütlesid samuti, et kui õpilased teksti täielikult ei mõista, siis jäävad neil paljud väärtused arusaamatuks ja siinkohal tulebki välja õpetaja, kes õpilasi õigete väärtuste leidmisel juhendab. Üks uuritav nentis, et ta peab enne iga teksti tegema õpilastele sõnavaralisi seletusi, et nad tekstist aru saaksid.

Õpetajate meelest on ka teksti valikul väga suur roll väärtuste mõistmisel. Õpilased saavad õpetajate sõnul tekstis peituvatest väärtustest paremini aru siis, kui jutu peategelane sarnaneb õpilase endaga. Ka Org (2010) ütleb oma artiklis, kus räägib väärtuskasvatusest kirjanduseõpetuses, et õpilastele lähevad kõige rohkem korda need teosed, kus tuntakse ära ühiseid jooni enda või tuttavate elust, mille lugemisel leitakse, et on isegi sarnases olukorras olnud. Ka Jung ja Lilles-Heinsar (2013) meelest on õpilastel lihtsam tekstist aru saada, kui jutt elavamaks muuta. Nad ütlevad, et kui antud lugu ei seostu õpilase enda eluga, siis tuleb seda seostama hakata. Õpetajad saavad sel juhul välja mõelda erinevaid ülesandeid, näiteks klassiarutelu. Kui mõned õpilased tunnevad end või mõnda seika oma elus tekstis ära, siis selgitavad nad seda ka teistele ja nii muutub õpitav elulisemaks.

4.1 Töö piirangud ja praktiline väärtus

Käesoleva töö piiranguks võib pidada seda, et valim ei kujunenud ootuspäraseks. Töö autor võttis ühendust 37 õpetajaga, aga nõus uuringus osalema oli vaid neli. Suurem valim oleks andnud võib-olla teistsuguseid tulemusi. Teine suurim piirang oli autori jaoks intervjuude läbiviimine. Poolstruktureeritud intervjuu võimaldab intervjuueeritavalt küsida lisaküsimusi, aga see osutus liiga keeruliseks. Põhjuseks võib siinkohal tuua autori vähese kogemuse intervjuueerijana. Töö autor oleks võinud uuritavatelt küsida lisaküsimusi, et muuta andmestik mitmekesisemaks. Nüüdsest on autor selliste võimalike olukordade kitsaskohtadest teadlikum.

Antud töös esines piiranguid ka andmete analüüsimisel, kus töö autor palus kaaskodeerijal kodeerida andmeid vaid 10% ulatuses. Oleks võinud töö

usaldusväärse suurendamiseks kasutada kaaskodeerija abi terve andme analüüsi ulatuses. Antud uurimuses ei kasutatud kaaskodeerija abi tema ajalise piirangu tõttu, kuid järgmistes uurimustes kavatseb autor kaaskodeerija abi vähemalt 90% ulatuses kasutada.

Olenemata töö kitsaskohtadest leiab autor, et töö kirjutamine on olnud õpetlik selle kohta kuidas intervjuud läbi viia ja uurimistööd teostada. Käesolev töö võiks huvi pakkuda näiteks tulevastele õpetajatele, et nad teaks ja arvestaks sellega, millised on näiteks need probleemid, miks õpilased tekstidest iseseisvalt väärtusi üles ei leia. Samuti on see töö õpetajatele mõtlemaks antud teema üle. Valimi koostamisel selgus, et paljud õpetajad ei soovi uurimuses osaleda, kuna nad pole antud teemal pädevad ja ei mõte sellele igapäevaselt. Kuna väärtuste kujundamine on üks õpetaja tähtsamaid ülesandeid, siis võiksid kõik õpetajad sellele igas tunnis kasvõi korra mõelda.

Tänuõnad

Täna kõiki uuringus osalenud õpetajaid, kes olid ääretult abivalmid ja motiveerivad. Samuti tänan südamest oma juhendajat, kelle professionaalne suunamine, meeldiv koostöö ning toetus olid suureks abiks käesoleva töö kirjutamisel.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrekselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

.....
Kuupäev.....

Kirjandus

Aav, A. (2012). *Läbivad teemad kahes seitsmenda klassi matemaatika õpikus*.
Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Anvelt, M. (2011). *Väärtused 8.klassi geograafiaõpikus*. Publitseerimata
bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Blackburn, S. (2002). *Oxfordi filosoofialeksikon*. Tallinn: Vagabund.

Butcher, K. R., & Kintsch, W. (2012). Text comprehension and discourse processing.
In I. B. Weiner, A. F. Healy, & R. W. Proctor (Eds.), *Handbook of Psychology,
Experimental Psychology* (2nd ed.) (pp. 578–605). Somerset, NJ, USA: Wiley.

Cooper, M. Burman, E., Ling, L., Razdevsek-Pucko, C., & Stephens, J. (1998).
Practical strategies in values education. In J. Stephenson, L. Ling, E. Burman & M.
Cooper (Eds.), *Values in Education* (pp. 161-196). London: Routledge.

Crippen, M. (2012). *The Value of Children's Literature*. Külastatud aadressil
<http://www.luther.edu/oneota-reading-journal/archive/2012/the-value-of-childrens-literature/>

Duska R. & Whelan M. (1975). *Moral Development. A Guide to Piaget and Kohlberg*.
New York: Paulist Press.

Eesti Lastekirjanduse Keskus. Külastatud aadressil http://www.elk.ee/?page_id=471

Ester, P., Braun, M., & Vinken, H. (2006). Eroding Work Values? In P. Ester, M
Braun, P. Mohler (Eds.), *Globalization, Value Change, Generations* (pp 89-113).
Leiden; Boston: Brill.

Estonian Youth in a Global Context (2007). Külastatud aadressil

<http://www.mynewsdesk.com/se/kairosfuture/pressreleases/estonian-youth-in-a-global-context-165919>

Graneheim, U. H., & Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: Concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today*, 24(2), pp. 105-112.

Harro-Loit, H., Jung, N. & Sutrop, M. Väärtused ja väärtuskasvatus. Tartu Ülikooli Eetikakeskus. Külastatud aadressil

<http://www.eetika.ee/et/haridus/moraalikasvatus/juhtum/687735>.

Haydon, G. (2006). *Values in education*. London: Continuum

Hämmal, J. (2007). Eesti elanike väärtusmaailm. *Eesti Inimarengu Aruanne 2006*.

Tallinn: Ühiskondliku Leppe Sihtasutus, lk 60-63.

Jermoškin, S. (2015). *Õpilaste arvamused väärtustest ühe muinasjutu näitel*.

Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Jung, N., Lilles-Heinsar, L. (2013). *Õppematerjalid uue õpikäsituse toetajana*. G.

Kangilaski, M-L. Parder, T. Pisuke-Roos (Toim.). Väärtuspõhine kool. Eesti ja maailma kogemus (lk 365-380). Tartu Ülikool.

Kalmus, V. (2006). *Eesti elanike väärtushinnangute muutused 2002-2005: uurimuse Mina. Maailm. Meedia aruanne*. Tartu: Tartu Ülikool

Kera S. (2004). *Üheskoos teel: lapse arengust ja kasvatuses*. Tallinn: Ilo kirjastus.

Kibui, A. W. (2012). *Reading and Comprehension in the African Context: A Cognitive Enquiry* (pp. 13-71). Limuru, KEN: Zapf Chancery Publishers Africa Ltd.

Kraav, I. (1998). *Väärtused erinevate põlvkondade elus*. J. Mikk (Toim).

Väärtuskasvatus (lk 72-94). Tartu: AS Vali trükikoda.

Kraav, I. (2013). *Õpetaja väärtuskasvatjana*. G. Kangilaski, M-L. Parder, T. Pisuke-Roos (Toim.). Väärtuspõhine kool. Eesti ja maailma kogemus (lk 282-288). Tartu: Tartu Ülikool.

Krull, E. (2000). *Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kulderknup, E. (1998). *Teksti mõistmine ning tekstist õppimise strateegiad 3. ja 4. klassis*. Magistritöö. Tallinn: TPÜ kasvatusteaduste teaduskond.

Kukk, P. (2012). *2001- 2011 ilmunud eesti laste- ja noortekirjandus Saare maakonna keskraamatukogus*. Lõputöö. Viljandi: Tartu ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia.

Lilles, L. Valk, P. (2008). *Õpetajate vaated väärtuskasvatusele*. M. Sutrop, P. Valk, K. Velbaum (Koost.). Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis (lk 435-456). Tartu Ülikool.

McEwan, T. (2001). *Managing Values and Beliefs in Organisations*. Prentice Hall.

Meos, M. (2009). *Eesti noorte väärtushinnangud aastatel 2002-2008 uurimuse Mina. Maailm. Meedia andmete põhjal*. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Meriste, M. (2013). *Sallivuse kujundamine põhikooli ajalootundidega*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Mets, K. (2011). *Väärtushinnangud Eesti noorte moeblogijate seas*. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Mikk, J. (1980). *Teksti mõistmine*. Tallinn: Valgus.

Mikk, J. (1999) (Toim). *Õppekirjandus väärtuste kujundajana*. Väärtuskasvatus õppekirjanduses (lk 74-96). Tartu: Tartu Ülikool.

- Mikk, J. (2009). Väärtuskasvatus õppekirjanduses ja õppekavades. Ettekanne. Külastatud aadressil <http://www.eetika.ee/sites/default/files/eetikakeskus/files/vrtuskasvatusppekirjandusesjappekavades.pdf>
- Müürsepp, M. (2003). Lastekirjandus- müüt, pilt, lugu, laps. Lastekirjanduse teooria ja ajaloo küsimusi (lk 4-6). Tallinn: TPÜ kirjastus.
- Nikolajeva, M. (1997). *Introduction to the theory of children's literature*. Tallinn: TPÜ Kirjastus.
- Nikolajeva, M. (2005). *Aesthetic Approaches to Children's Literature*. Lanham, Maryland: The Scarecrow Press.
- Oakhill, J., & Cain, K. (2007). Introduction to comprehension development. In Cain, K., Oakhill, J. (Ed.), *Children's Comprehension Problems in Oral and Written Language: A Cognitive Perspective* (pp. 3-40), New York: The Guilford Press.
- Olo, M. (2006). 3. klassi õpilaste funktsionaalne lugemisoskus Hea Alguse ja tavaklassides. *Avatud kool ja tõhus õppimine* (lk 33-62). Tartu: TÜ Kirjastus
- Org, A. (2010a). *Kirjandusõpetuse konseptsioon*. Külastatud aadressil <http://oppekava.innove.ee/kirjandusopetuse-kontseptsioon/>
- Org, A. (2010b). *Väärtuskasvatus kirjandusõpetuses*. Külastatud aadressil <http://oppekava.innove.ee/vaartuskasvatus-kirjandusopetuses/>
- Org, A. (2015). *Kausitäis (õppe)kirjandust*. Keel ja kirjandus. Külastatud aadressil [file:///Users/admin/Downloads/Kausit%C3%A4is%20\(%C3%B5ppe\)kirjandust.pdf](file:///Users/admin/Downloads/Kausit%C3%A4is%20(%C3%B5ppe)kirjandust.pdf)
- Pandis, M. (2002a). *Lugemisoskus ja sellega seotud tegurid*. Magistritöö. Tallinn: TPÜ kasvatuseduste teaduskond.

Pöder, M., Sutrop, M., Valk, P. (Koost). (2009). *Väärtused, iseloom ja kool*. Väärtuskasvatuse lugemik. Pööre teadmistekeskselt koolilt väärtuskesksele koolile (lk 7-21). Tartu: Eesti Keele Sihtasutus.

Põhikooli riiklik õppekava (PRÕK), jõustunud 2011. Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020>

Riiklik programm „Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009-2013“. Haridus- ja Teadusministeeriumi käskkiri 2.03.2009, nr 156. Külastatud aadressil <http://www.eetika.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1179765/Eesti+%FChiskonna+v% E4%E4rtusarendus+2009-2013.pdf>

Saart, K. (2013). *Väärtuskasvatus koolis ja selle võimalused ainetunnis (bioloogia tunni näitel)*. Magistritöö. Tartu Ülikool.

Schihalejev, O. (2011). *Väärtuskasvatus õpetajakoolituses (lk 13-11)*. Tartu: TÜ Kirjastus.

Schwartz, S, H., Rubel, T. (2005). *Sex Differences in Value Priorities: Cross-Cultural and Multimethod Studies*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 1010-1028.

Seigneuric, A., & Ehrlich, M.-F. (2005). Contribution of working memory capacity to children's reading comprehension: A longitudinal investigation. *Reading and Writing*, 18, 617–656.

Sutrop, M. (2004). *Kooliõpilaste esseekonkursi "Olla või omada" kokkuvõte*. Külastatud aadressil <http://www.eetikakeskus.ut.ee/sites/default/files/eetikakeskus/files/45b956a22d4502076bf7253eefeedff4.pdf>

Sutrop, M. (2009). Väärtused ja haridus ühiskondlikus kontekstis väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis (lk 50-67). Tartu: Eesti Keele Sihtasutus.

Sutrop, M. (2013). *Otsides väärtuspõhise kooli võit- Eesti kogemus*. G. Kangilaski, M-L. Parder, T. Pisuke-Roos (Toim.). Väärtuspõhine kool. Eesti ja maailma kogemus (lk 15-25). Tartu: Tartu Ülikool.

Sutrop, M., Harro- Loit, H., Jung, N. (2013). *Kooli hindamismudel- miks ja kuidas?* G. Kangilaski, M-L. Parder, T. Pisuke-Roos (Toim.). Väärtuspõhine kool. Eesti ja maailma kogemus (lk 199-215). Tartu: Tartu Ülikool.

Tuulik, M. (2000). *Eetika ja moraal. Kõik algab meist endist*. Tallinn: Kirjastus.

Tulviste, T., Tamm, A. (2015). *Väärtuspädevus - mis see on ja kust tuleb?* Külastatud aadressil <http://opleht.ee/22624-vaartuspadevus-mis-see-on-ja-kust-tuleb>

Uibu, K., Voltein, E. (2010). *Eesti keel. Esimene kooliaste: eesti keel integreeritud õppeainena*. E. Kikas (Toim.). Õppimine ja õpetamine esimeses ja teises kooliastmes (231-241). Tartu: Ecoprint.

Lisa 1. Katkend prooviintervjuust

/.../

I: Milliseid väärtusi peate Te oluliseks?

S: Nii bioloogilis-füüsikalisi väärtusi, sotsiaalseid-poliitilisi väärtusi kui ka moraalseid väärtusi, mis hõlmavad ka esteetilisi väärtusi. Need on kõik ühtviisi olulised, ma tundides olen teistest väärtustest rohkem tegelenud tegelikult kahe viimase rühma väärtustega nagu rahvuslus, patriotism, keel, demokraatia ja töökus, väarikus, ilu, kunst. Kahe viimase, esteetiliste väärtuste puhul tundub kirjandus ja konkreetselt minu õpetusviis on neile rohkem keskendunud kui võib-olla mõnele muule olulisele väärtusele. Õpetan lastele nii muuseas, et tuleb märgata väikseid asju, ümbritsevat nii nimetatud tavalist, aga tegelikult erilist ja sellest rõõmu tunda.

I: hästi, aga kui oluliseks hindate oma töös laste väärtuste kujundamist?

S: Usun, et see kaasneb justkui nähtamatult igasuguse õpetamisega, vähemalt eesti keele ja kirjanduse valdkonnas.

I: Aga milliste väärtuste kujundamisele te koolis kõige enam tähelepanu pöörate?

S: Meil rõhutakse eelkõige hoolivusele, aga see ei kannu minu arvates rõhutatult, väljaspool teiste väärtuste õpetamist vilja. Hoolivus on ilmselt keskmes selle tõttu, et sellega on kõige suuremaid probleeme nii omavahelises suhtluses kui ka hoolivus näiteks koolimaja suhtes.

I: Kui sageli Te kirjanduse tunnis räägite väärtustest? Milliseid meetodeid selleks kasutate?

S: Ma ei lähe tundi ja ei otsusta, et täna õpetan väärtusi. Ma seon neid automaatselt õpitavaga ja annan neid läbi enda edasi. Kui meedias või koolis on tekkinud mingi uus olukord, mis on laias laastus väärtustega seotud, võtan selle teema vahele, lasen õpilastel oma arvamust avaldada sel teemal. Lahendame lugemsiülesandeid ja üritame konteksti paremini mõista. Kas just meetodiks seda alugada, aga mitte ialgi ei lase ma lastel, kes näiteks kohustuslikku kirjandust pole lugenud, tegeleda vastamise ajal millegi kolmandaga. Nad kirjutavad esseed vastaval teemal, et miks on oluline tähtaegadest kinni pidada, mis minust saab, kui ma olen laisk, milline tulevik mind ootab, kui ma ei suuda ennast õigeks ajaks kokku võtta ja muud sellist.

Lisa 2. Väljavõtte uurijapäevikust

/.../

03.03.17	Esimene intervjuu tehtud, mis sest, et alles prooviintervjuu. See läks päris hästi. Intervjueeritav oli natuke liiga napolisõnaline, pean küsimustikku mõnevõrra muutma.
9.03.2017	Jee, täna sain oma esimese õige intervjuu. Sain tuttavaks ühe tõeliselt toreda õpetajaga. Ta on küll õpetanud alles 7 kuud, aga ta silmaring on nii lai ja teda oli nii huvitav kuulata. Ta andis mulle tulevaseks ametiks nii palju nippe ja rääkis, kui raske tal esimestel kuudel kohaneda oli. Ma jutustasin temaga seal koolis umbes tund aega, aga poole sellest ajast rääkis ta mulle oma kogemustest. See oli nii vahva, ma loodan, et järgmine õpetaja on sama tore.
12.03.2017	Homme pidi mul kolmas intervjuu olema. Käisin tankimas, et jõuaks ikka ilusti Ida-Virumaale, aga siis selgus, et intervjuu lükkub edasi. Pean selle väikse reisi 17 märts. Olen natuke kurb. Esimesed kaks intervjuud on vähemalt transkribeeritud.
21.03.2017	Aeg läheb nii kiiresti, juba ongi märtsi lõpp ja eile sain alles oma viimase intervjuu tehtud, mis läks ka nii hästi. Ma olen nii- nii rahul, et uuritavateks sattusid need õpetajad. Nad olid nii avatud ja sõbralikud. Kõik nad motiveerisid mind teatud tasandil.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina **Küllli Stroo** (05.03.1994)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose **Õpetaja ja õpik väärtuste kujundajana kirjanduse õpetamisel**, mille juhendajaks on **Jaan Mikk**,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 18. mail 2017 aastal